

**OSIYO
TEKNOLOGIYALAR
UNIVERSITETI**

IQTISODIYOT VA TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

№6-MAXSUS SON

**74-91 xalqaro daraja
ISSN: 2992-8982**

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:

Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

Elektron nashr. 162 sahifa.

E'lon qilishga 2025-yil 1-iyunda ruxsat etildi.

Bosh muharrir o'rinbosari:

Karimov Norboy G'aniyevich

Muharrir:

Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Sayfullo Normatovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Siddiqova Sadoqat G'afforovna, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Maxmudov Nosir, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Samadov Asqarjon Nishonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, professor
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Ikrom Akramovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xajiyev Baxtiyor Dushaboyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Hakimov Nazar Hakimovich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Musayeva Shoirazimovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), professor
Ali Konak (Ali Ko'nak), iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor (Turkiya)
Cham Tat Huei, falsafa fanlari doktori (PhD), professor (Malayziya)
Foziljonov Ibrohimjon Sotvoldix'o'ja o'g'li, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dots.
Utayev Uktam Choriyevich, O'z.Respub. Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari
Ochilov Farkhod, O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi IJQKD boshlig'i
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Axmedov Javohir Jamolovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), katta o'qituvchi
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), v.b. dots.
Djudi Smetana, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Krissi Lyuis, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Glazova Marina Viktorovna, Iqtisodiyot fanlari doktori (Moskva)
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Sevil Piriyeva Karaman, falsafa fanlari doktori (PhD) (Turkiya)
Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon o'g'li, TDIU ITI departamenti rahbari
Ochilov Bobur Baxtiyor o'g'li, TDIU katta o'qituvchisi
Golisheva Yelena Vyacheslavovna, Iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent.

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Editorial board:

- Salimov Okil Umrzokovich**, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Abdurakhmanov Kalandar Khodjavevich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Rae Kwon Chung, South Korea, Honorary Professor at TSUE, Nobel Prize Laureate
Osman Mesten, Member of the Turkish Parliament, Head of the Turkey–Uzbekistan Friendship Society
Akhmedov Durbek Kudratillayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Akhmedov Sayfullo Normatovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Abdurakhmanova Gulnora Kalandarovna, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Kalonov Mukhiddin Bakhridinovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Siddikova Sadokat Gafforovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogical Sciences
Khudoykulov Sadirdin Karimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Makhmudov Nosir, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Samadov Askarjon Nishonovich, Candidate of Economic Sciences, Professor
Slizovskiy Dmitriy Yegorovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Akhmedov Ikrom Akramovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Eshtayev Alisher Abduganiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khajiyev Bakhtiyor Dushaboyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khakimov Nazar Khakimovich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Musayeva Shoira Azimovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Professor
Ali Konak, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor (Turkey)
Cham Tat Huei, Doctor of Philosophy (PhD), Professor (Malaysia)
Foziljonov Ibrokhimjon Sotvoldikhoja ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor
Utayev Uktam Choriyevich, Deputy Head of Department, Prosecutor General's Office of Uzbekistan
Ochilov Farkhod, Head of DCEC, Prosecutor General's Office of Uzbekistan
Buzrukkhonov Sarvarkhon Munavvarkhonovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Akhmedov Javokhir Jamolovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences
Tokhirov Jaloliddin Ochil ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Technical Sciences, Senior Lecturer
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Acting Associate Professor
Judi Smetana, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)
Chrissy Lewis, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)
Glazova Marina Victorovna, Doctor of Sciences in Economics (Moscow)
Nosirova Nargiza Jamoliddin kizi, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor
Sevil Piriyeva Karaman, Doctor of Philosophy (PhD) (Turkey)
Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon ugli, Head of the Department of Scientific Research and Innovations, TSUE
Ochilov Bobur Bakhtiyor ugli, Senior lecturer at TSUI
Golisheva Yelena Vyacheslavovna, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor.

Ekspertlar kengashi:

Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Po'latov Baxtiyor Alimovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Aliyev Bekdavlal Aliyevich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xalikov Suyun Ravshanovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Rustamov Ilhomiddin, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Kamilova Iroda Xusniddinovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
G'afurov Doniyor Orifovich, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Fayziyev Oybek Raximovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, katta o'qituvchi
Babayeva Zuhra Yuldashevna, mustaqil tadqiqotchi

Board of Experts:

Berkinov Bazarbay, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Pulatov Bakhtiyor Alimovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Aliyev Bekdavlal Aliyevich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khalikov Suyun Ravshanovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Rustamov Ilkhomiddin, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Khakimov Ziyodulla Akhmadovich, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Kamilova Iroda Khusniddinovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics
Gafurov Doniyor Orifovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogy
Fayziyev Oybek Rakhimovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Tukhtabayev Jamshid Sharafetdinovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Khamidova Faridakhon Abdulkarimovna, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Yakhshiboyeva Laylo Abdisattorovna, Senior Lecturer
Babayeva Zuhra Yuldashevna, Independent Researcher

- 08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
- 08.00.02 Makroiqtisodiyot
- 08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
- 08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
- 08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
- 08.00.06 Ekonometrika va statistika
- 08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
- 08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
- 08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
- 08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
- 08.00.11 Marketing
- 08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
- 08.00.13 Menejment
- 08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
- 08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
- 08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
- 08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

Jurnalning ilmiyligi:

“Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali

O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 2023-yil 1-apreldagi 336/3-sonli qarori bilan ro'yxatdan o'tkazilgan.

MUNDARIJA

O'zbekiston respublikasida yashil iqtisodiyot tamoyillarini joriy etishning iqtisodiy va ijtimoiy ta'siri.....	10
Raxmonov Lochin To'xtamishovich	
Orol dengizi mintaqasida cho'llanishni bartaraf etishning barqaror usuli: tabiiy ofat turizmi platformasidan foydalanish.....	14
Axunjonov Umidjon Mahamadumarovich	
Specific tasks of effective information and communication technologies management in the digital economy.....	23
Saatova Lolakhon Ergashevna	
Chuqur o'rganishga asoslangan moliyaviy firibgarlikni aniqlash uchun yondashuvlar.....	27
Normamatov Xayriddin Mengniyevich	
AI va big data yordamida sanoat korxonalarida moliyaviy monitoring va budget nazoratini avtomatlashtirish.....	37
To'qliyev Abdirauf Bahodir o'g'li	
Yashil iqtisodiyotni rivojlantirishda investitsiyalarning ro'li.....	44
Ismatov Zokir Xuvaytovich	
Tijorat banklari moliyaviy boshqarish tizimi samaradorligini takomillashtirish strategiyasi.....	48
Kadirov Lutfullo Xalimovich, Elboboyev Hamid Fozil O'g'li	
Ta'lim jarayonini 3d texnologiyalar asosida tashkil qilish va rivojlantirish bosqichlari.....	52
Xushbaqov Eshpo'lat Alisherovich, Axmedova Asal Azimjon qizi	
Biosignallarni qayta ishlashda su'niy intellektga asoslangan bashoratlash.....	57
Qarshiyeva Jamila Yashnar qizi	
Shamol dvigatellaridan qurg'oqchil hududlarda foydalanish.....	60
Samadiy Khusrov Abdusalimzoda	
Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida multimediali ta'lim jarayonini tashkil etish imkoniyatlari.....	65
Sodiqova Umida Uchqun qizi	
Совершенство и внедрение в практику методики когнитивного моделирования, направленной на решение педагогических задач учащихся с помощью современных информационных технологий (ИИ, VR, тренажеры, интеллектуальные системы).....	72
Турсунова Севара Юсуф кизи	
Yashil iqtisodiyot va uni barqaror rivojlantirish.....	78
Anvarjon Barnoyev	
Modern Mechanisms for Improving the Quality of Financial Control.....	81
Umirzoq Rakhmonov	
Zamonaviy o'qitish strategiyasi va metodlari: dasturlashni o'rganish uchun muhitlar.....	83
Mamatova Shirin Faxriyevna, Normamatov Xayriddin Mengniyevich	
Raqamli iqtisodiyotning inklyuziv rivojlanishga ta'siri: o'zbekiston misolida.....	92
Saydali Murodullayev	
O'zbekiston universitetlarini barqaror rivojlantirish bo'yicha xalqaro dasturlar va hamkorlik.....	98
Berdiyeva Gulandon Sa'dullayevna	
Образование в цифровую эпоху: возможности модели «перевернутый класс».....	101
Мирзаев Сунмас Амирович	
Pedagogik mahoratni oshirishda sun'iy intellektni texnologiyalarini qo'llash orqali ta'lim jarayonini takomillashtiradigan platforma ishlab chiqish.....	105
Salomov Shokirjon Jalilovich, Normamatov Xayriddin Mengniyevich	
Algorithms and software for automatic spelling and grammatical editing of uzbek words.....	114
Daminov Sunatullo Furqat ugli, Eshkarayeva Narkhol G'uzarovna, Boymurodov Farrukh Farkhod ugli	
Innovatsion ta'lim muhitini yaratish orqali ta'lim sifatini oshirish.....	120
Mirzayeva Nilufar Fozilovna	
Kompyuter fanini o'quvchilarning loyihalarni o'qitish jarayonida soft ko'naklarni o'rnatish.....	124
Boboyev Shavkat To'rayevich, Normamatov Xayriddin Mengniyevich	

Kompyuter arxitekturasini o'rganishni takomillashtirishda mobil o'yinli metod dasturlaridan foydalanish.....	135
Muxammadiyeva Nargiza Boxodir qizi, Normamatov Xayriddin Mengniyevich	
Yosh dasturchilarning skatch dasturlash tili ko'nikmalariga elektron ta'lim platformasidan foydalanish bo'yicha dasturlash ko'nikmalariga ta'siri va dasturlashni o'rgatishga munosabat.....	143
Turdiyeva Umida Elmirzayevna, Normamatov Xayriddin Mengniyevich	
Soliqlarning mahalliy moliyaviy barqarorlikdagi ahamiyati.....	153
Salomov Ilhom Rashidovich	
Mahalliy budjetlarning shakllanishi va ularning daromad manbalari.....	157
Salomov Ilhom Rashidovich, Z.I.Ro'ziev	

MAHALLIY BUDJETLARNING SHAKLLANISHI VA ULARNING DAROMAD MANBALARI

Salomov Ilhom Rashidovich

Osiyo texnologiyalar universiteti 1-bosqich magistranti

Ilmiy rahbar:

Z.I.Ro'ziev

iqtisodiyot fanlari nomzodi, dosent

Annotatsiya: Ushbu maqolada mahalliy budjetlarning shakllanishi, ularning asosiy daromad manbalari, tarkibiy tuzilishi va O'zbekistonda amalga oshirilayotgan fiskal islohotlar doirasida rivojlantirish yo'nalishlari tahlil qilingan. Tadqiqot natijalari mahalliy moliya tizimini mustahkamlash uchun soliqqa tortish bazasini kengaytirish, nodavlat tushumlarni oshirish va fiskal rag'batlantirish mexanizmlarini takomillashtirish muhimligini ko'rsatadi. Shuningdek, budjet tushumlarini prognozlashni takomillashtirish va davlat mulkidan tushumlarni oshirish hududlar moliyaviy mustaqilligini ta'minlashning muhim yo'nalishlari sifatida taqdim etilgan.

Kalit so'zlar: mahalliy budjet, daromad manbalari, fiskal desentralizatsiya, soliqqa tortish bazasi, moliyaviy mustaqillik.

Abstract: This article analyzes the formation of local budgets, their main sources of revenue, structural composition, and development directions within the framework of fiscal reforms implemented in Uzbekistan. The research results indicate the importance of expanding the tax base, increasing non-tax revenues, and improving fiscal incentive mechanisms to strengthen the local financial system. Additionally, budget revenue forecasting and increasing returns from state property are presented as key areas for ensuring regional financial independence.

Key words: local budget, revenue sources, fiscal decentralization, tax base, financial independence.

Аннотация: В статье рассмотрены формирование местных бюджетов, их основные источники доходов, структура, а также направления развития в рамках проводимых в Узбекистане фискальных реформ. Результаты исследования показывают важность расширения налоговой базы, увеличения неналоговых поступлений и совершенствования механизмов фискального стимулирования для укрепления местной финансовой системы. Кроме того, прогнозирование доходов бюджета и увеличение поступлений от государственного имущества представлены как ключевые направления обеспечения финансовой независимости регионов.

Ключевые слова: местный бюджет, источники доходов, фискальная децентрализация, налоговая база, финансовая независимость.

KIRISH

Mahalliy budjetlar davlat moliya tizimining ajralmas qismi bo'lib, hududlarda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishni ta'minlash, aholi farovonligini oshirish va davlat boshqaruvi samaradorligini kuchaytirishda muhim rol o'ynaydi. Ular orqali mahalliy darajadagi davlat funksiyalarini moliyalashtirish, xizmatlar ko'rsatish, infratuzilmani rivojlantirish va barqaror budjet siyosatini yuritish vazifalari amalga oshiriladi. Shu nuqtayi nazardan, mahalliy budjetlarning shakllanish mexanizmlarini, ularning asosiy daromad manbalarini, soliqlar va nodavlat tushumlar tarkibini o'rganish bugungi kunda alohida ahamiyat kasb etmoqda. Zero, mahalliy budjetlarning mustahkam daromad bazasiga ega bo'lishi, ulardan oqilona foydalanish imkoniyati, davlat moliyasining umumiy barqarorligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Mamlakatda amalga oshirilayotgan fiskal markazlashuvni kamaytirish, moliyaviy mustaqillikni oshirish va budjetlararo munosabatlarni takomillashtirish bo'yicha islohotlar sharoitida, mahalliy budjetlar daromad bazasini

kengaytirish masalasi o'z dolzarbligini saqlab qolmoqda. Ushbu maqolada mahalliy budjetlarning shakllanish tamoyillari, ularning asosiy moliyaviy manbalari, shuningdek, mavjud tizimning samaradorligini oshirish yo'llari nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilinadi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Mahalliy budjetlar shakllanishining nazariy asoslari va ularning daromad manbalarini o'rganishda G'ulomov tomonidan mahalliy moliya tizimining rivojlanish tamoyillari, uning tarkibiy tuzilishi va fiskal barqarorlikka ta'siri atroflicha yoritilgan. Muallif o'z tadqiqotida mahalliy budjetlar mustaqilligi darajasi va davlatning moliyaviy resurslarini qayta taqsimlashdagi roli o'rtasidagi muvozanatni ta'minlash zarurligini ta'kidlagan. Sobirov o'z ishida mahalliy daromadlar bazasini shakllantirishda soliqlar va majburiy to'lovlarning o'rni, ularni hududlar iqtisodiy salohiyatiga moslashtirish yo'llarini tahlil qilgan. Shuningdek, Karimov mahalliy budjetlarni shakllantirishda budjetlararo transfertlar tizimi, uning samaradorligi va moliyaviy intizomni oshirishga ta'sirini o'rgangan.

Xorijiy adabiyotlarda, xususan Bird va Vaillancourt tahlillarida fiskal federalizm nazariyasiga asoslanib, mahalliy budjetlar shakllanishining optimal modeli, ularning o'z daromad manbalarini kengaytirish va davlat transferlariga qaramlikni kamaytirish usullari yoritilgan. Litvack, Ahmad va Bird esa rivojlanayotgan mamlakatlarda mahalliy budjet daromadlari tuzilishini tahlil qilib, soliqlarning differensiallashgan stavkalari, xizmat haqlari, davlat mulkidan tushumlar va grantlarning o'zaro muvofiqlashtirilgan tizimi bo'lishini samarali moliyaviy boshqaruv sharti sifatida ko'rsatgan. O'zbekistonda esa Qudratov mahalliy budjetlar daromad bazasini kengaytirish yo'llarini iqtisodiy o'sishning hududiy farqlarini hisobga olgan holda ishlab chiqqan bo'lib, u budjetlararo tenglashtirish mexanizmlarini takomillashtirish bo'yicha amaliy tavsiyalar bergan.

Jahon banki ham o'z hisobotlarida mahalliy moliya boshqaruvida budjet tushumlarini shakllantirish, ularni barqarorlashtirish va mustaqillik darajasini oshirish muammolarini atroflicha tahlil qilib, fiskal siyosatni desentralizatsiya qilishning afzalliklarini ko'rsatgan. Masalan, World Bank Group hisobotida O'zbekistonda mahalliy daromadlarni oshirish uchun ko'chmas mulk solig'i bazasini kengaytirish, kichik biznes soliqlarini takomillashtirish va nodavlat tushumlar salmog'ini oshirish tavsiya etilgan.

Umuman olganda, mavjud tadqiqotlar mahalliy budjetlarning shakllanishida soliqlar, bojxona tushumlari, davlat mulkidan tushumlar va transfertlar asosiy manbalar sifatida xizmat qilishini ko'rsatadi. Shu bilan birga, ularni boshqarishda fiskal barqarorlik, moliyaviy intizom, mustaqillik va rag'batlantirish mexanizmlarini uyg'unlashtirish dolzarb vazifa bo'lib qolmoqda.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Ushbu maqolada mahalliy budjetlarning shakllanishini tahlil qilish uchun normativ-huquqiy hujjatlar, statistik ma'lumotlar hamda taqqoslama tahlil usulidan foydalanildi. Respublikadagi turli hududlar bo'yicha budjet daromadlarining manbalari tahlil qilinib, ularning xususiyatlari o'rganildi. Shu bilan birga, xorijiy mamlakatlarning mahalliy moliya tizimi bilan taqqoslama tahlillar olib borildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Mahalliy budjetlar davlat moliya tizimida muhim o'rin egallaydi. Ular orqali hududlarda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishni moliyalashtirish, aholiga davlat xizmatlarini ko'rsatish, infratuzilmani rivojlantirish, ta'lim, sog'liqni saqlash, ichimlik suvi ta'minoti, obodonlashtirish kabi asosiy yo'nalishlarni amalga oshirish mumkin bo'ladi. Mahalliy budjetlarning shakllanishi ko'p jihatdan mamlakatning fiskal tizimi, moliya siyosati, soliqqa tortish bazasi, iqtisodiy rivojlanish darajasi hamda budjetlararo munosabatlar tizimiga bog'liqdir. O'zbekistonda ushbu tizim so'nggi yillarda izchil rivojlantirilmoqda. Xususan, fiskal markazlashuvni pasaytirish, mahalliy budjetlarning mustaqilligini oshirish, ularni o'z daromad manbalari hisobidan moliyalashtirish ulushini ko'paytirishga qaratilgan qator islohotlar amalga oshirilmoqda.

Amaldagi tartibga ko'ra, mahalliy budjetlarning asosiy daromad manbalari quyidagilardan iborat: hududiy soliqlar (yer solig'i, mol-mulk solig'i), ayrim umumdavlat soliqlaridan mahalliy budjetga qoldiriladigan ulush, davlat bojlari, to'lovlar, jarimalar, nodavlat tushumlar, davlat mulkidan tushumlar, shuningdek, budjetlararo transfertlar. Ularning ichida eng muhimini yer va mol-mulk solig'i tashkil etadi. Chunki bu ikki soliq mahalliy hukumatlarga bevosita tushadi, ularning fiskal mustaqilligini ta'minlashda katta rol o'ynaydi. Shu bilan birga, O'zbekistonda umumdavlat soliqlaridan tushumlar ham tegishli ulushda mahalliy budjetlarda qoldiriladi. Masalan, jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i tushumining bir qismi, ayrim hollarda qo'shilgan qiymat solig'i tushumlari ham hududiy moliya organlari tasarrufiga o'tkaziladi (1-jadval).

1-jadval. Mahalliy budjetlar daromad manbalari

Tuman mahalliy budjeti	Qoraqalpog'iston Respublikasi va viloyatlar va Toshkent shahar mahalliy budjetlari
<p>Jismoniy shaxslardan olinadigan mol-mulk solig'i</p> <p>Jismoniy shaxslardan olinadigan yer solig'i</p> <p>Jismoniy shaxslarning mol-mulkini ijaraga berishdan olingan yillik daromadlari bo'yicha deklaratsiyaga asosan to'lanadigan hamda yakka tartibdagi tadbirkorlar tomonidan to'lanadigan daromad solig'i</p> <p>Suv resurslaridan foydalanilganlik uchun soliq, bundan elektr stantsiyalari tomonidan soliq mustasno</p> <p>Qurilish materiallari bo'yicha er qari'dan foydalanilganlik uchun soliq, bundan tsement xom ashyosi va tsement ishlab chiqarishda foydalaniladigan ohaktosh mustasno</p>	<p>Yuridik shaxslardan olinadigan mol-mulk solig'i</p> <p>Yuridik shaxslardan olinadigan yer solig'i</p> <p>Elektr stantsiyalari tomonidan suv resurslaridan foydalanilganlik uchun soliq</p> <p>Yakuniy iste'molchilarga benzin, dizel yoqilg'isi va gaz realizatsiyasi qilinadigan aksiz solig'i</p> <p>Aylanmadan soliq</p> <p>Davlat bojlari (patent va litsenziya berganlik uchun bojlardan tashqari)</p> <p>Davlat budjetiga undiriladigan jarimalar</p> <p>Ayrim tovarlarning chakana savdosiga beriladigan huquq uchun undiriladigan yig'imlar</p> <p>Davlat budjetiga undiriladigan boshqa yig'imlar (bojxona yig'imlaridan tashqari)</p> <p>Avtotransport vositalarini xarid qilganlik uchun ularni ichki ishlar organlarida ro'yxatdan o'tkazish chog'ida avtotransport egalari (foydalanuvchilari) tomonidan to'lanadigan yig'imlar</p> <p>Davlat daromadiga o'tkaziladigan mol-mulk, mahalliy davlat hokimiyati organlarining aktivlari bo'yicha ajratmalar va dividendlar</p> <p>Davlat aktivlarini ijaraga berish va xususiy lashtirishdan tushadigan daromadlar</p> <p>Mobil aloqa xizmati va alkogol mahsulotlari, shu jumladan pivo uchun aksiz solig'idan tushumlar</p>

Ushbu jadval mahalliy budjetlar daromad manbalarini hududlar kesimida taqqoslab beradi. Tuman budjetlari asosan jismoniy shaxslar to'laydigan soliqlar va suv, qurilish resurslaridan olinadigan soliqlarga tayangan. Viloyatlar, Toshkent shahri va Qoraqalpog'iston esa yuridik shaxslar soliqlari, aksizlar, bojxona tushumlari, litsenziya va patent bojlari, davlat mulkidan tushumlar, jarimalar kabi ko'p qirrali manbalar hisobidan shakllanadi. Bu esa yuqori darajadagi budjetlarning diversifikatsiyalangan va barqaror tushum bazasiga egaligini ko'rsatadi.

Biroq amaliyot shuni ko'rsatmoqdaki, ko'plab tuman va shahar budjetlari hali ham markaziy budjet subsidiya va transfertlariga bog'liq holda shakllanmoqda. Bu holatning asosiy sabablari qatorida hududlar iqtisodiy salohiyatining turlicha darajada bo'lishi, soliqqa tortish bazasi yetarli emasligi, nodavlat tushumlarni oshirish mexanizmlarining zaifligi va budjet tushumlarini prognozlashning aniq algoritmlar asosida olib borilmasligi qayd etiladi. Masalan, iqtisodiyoti nisbatan sust rivojlangan tumanlarda mol-mulk solig'i bazasi juda tor, tadbirkorlik faoliyati hajmi past bo'lgani uchun ham mahalliy daromadlar cheklangan bo'ladi. Shu sababli ularning shakllanishida davlat transfertlari yetakchi o'rin tutadi.

Bunga qaramay, so'nggi yillarda budjet tushumlarini oshirish, ayniqsa o'z manbalarini ko'paytirish bo'yicha ijobiy o'zgarishlar ko'zga tashlanmoqda. Birinchidan, soliqqa tortish bazasi kengaytirilmoqda. Masalan, ko'chmas mulklarni kadastr ro'yxatiga olish va soliq bazasini aniq belgilash orqali mulk solig'i tushumlari oshirildi. Ikkinchidan, elektron tizimlar joriy etilgani sababli to'lov intizomi yaxshilanmoqda, soliq tushumlarini yig'ish samaradorligi oshmoqda. Uchinchidan, davlat mulkidan tushumlarni ko'paytirish uchun ijara faoliyati va davlat aktivlaridan foydalanish mexanizmlari takomillashtirildi. Bu esa hududiy moliya boshqarmalariga qo'shimcha mablag' manbai yaratdi.

Shu o'rinda ta'kidlash joizki, budjet tushumlarining tarkibi va hajmi hududlarda iqtisodiy rivojlanish ko'rsatkichlariga bevosita bog'liq. Ishlab chiqarish salohiyati yuqori bo'lgan sanoatlashgan viloyatlarda daromad tushumlari ko'proq bo'ladi. Masalan, Toshkent shahri, Navoiy va Toshkent viloyatlarida mahalliy budjet daromadlari boshqa hududlarga qaraganda sezilarli yuqori. Bu ularda yirik ishlab chiqarish korxonalari, rivojlangan servis tarmoqlari mavjudligi, mol-mulk va yer solig'i tushumlari hajmining kengligi bilan izohlanadi. Bunday farqlar budjetlararo tenglashtirish mexanizmlarini samarali yuritishni, ya'ni kamroq rivojlangan hududlarga transfertlar ajratish orqali ularni moliyaviy qo'llab-quvvatlashni talab qiladi.

Tan olish kerakki, mahalliy budjetlarning shakllanishi va ularning o'z manbalariga tayanish darajasi ko'plab davlatlarda ham dolzarb muammo bo'lib kelgan. Masalan, Bird va Vaillancourt tadqiqotlarida ta'kidlanishicha, rivojlanayotgan mamlakatlarda mahalliy darajadagi moliyaviy mustaqillikning pastligi, soliqqa tortish bazasining torligi va transferlarga yuqori bog'liqlik moliyaviy barqarorlikka tahdid soluvchi omillar sirasiga kiradi. Shu sababli O'zbekistonda ham fiskal desentralizatsiya yo'nalishidagi islohotlarni izchil davom ettirish, mahalliy daromadlar bazasini mustahkamlash orqali ularning mustaqilligini oshirish dolzarb vazifa bo'lib qolmoqda.

Bu borada quyidagi chora-tadbirlar muhim ahamiyatga ega. Birinchidan, mol-mulk va yer soliqlarini hisoblash tizimini takomillashtirish, soliq stavkalarini hududlar iqtisodiy imkoniyatlariga moslashtirish. Ikkinchidan, nodavlat tushumlar manbalarini ko'paytirish, jumladan, davlat mulkini ijara asosida samarali boshqarish, pullik xizmatlar ko'lamini kengaytirish va boshqa notaxminiy tushumlar ulushini oshirish. Uchinchidan, hududlarda kichik biznesni rivojlantirish, shu orqali yangi soliq to'lovchilarning paydo bo'lishini rag'batlantirish. To'rtinchidan, davlat transferlarini asosan kam ta'minlangan va iqtisodiy salohiyati sust hududlarga yo'naltirish, rivojlangan hududlarga esa ko'proq o'z manbalariga tayanish vazifasini yuklash.

Bundan tashqari, mahalliy budjetlarni shakllantirishda prognozlash mexanizmlarini takomillashtirish ham dolzarbdir. Bu borada Qudratov tadqiqotlarida budjet tushumlarini prognozlashda kompleks yondashuvlar, ya'ni demografik omillar, iqtisodiy o'sish sur'atlari, soliqqa tortish bazasidagi o'zgarishlar, hududiy investitsiya loyihalarini inobatga olish taklif etiladi. Ushbu yondashuv budjet rejalarini yanada aniqroq tuzish va resurslarni oqilona taqsimlash imkonini beradi.

Shuningdek, jahon tajribasida keng qo'llanilayotgan fiskal rag'batlantirish mexanizmlarini joriy etish ham muhim. Bu usulga ko'ra, mahalliy hokimiyatlar tomonidan tushumlarni oshirish bo'yicha tashabbuslar rag'batlantiriladi. Masalan, tushum oshirilgan qismi to'liq yoki qisman mahalliy budjet ixtiyorida qoldiriladi. Natijada mahalliy boshqaruv organlari moliyaviy mustaqillikka intiladi, ular budjetni to'ldirish manbalarini faol izlay boshlaydi. Ushbu mexanizm Budjet kodeksi amaliyotida belgilab berilgan bo'lsa-da, uning to'liq joriy etilishi hali oldinda turibdi.

Yana bir muhim jihat – mahalliy budjetlar xarajat qismining shakllanishi ham to'g'ridan-to'g'ri daromad manbalari bilan bog'liqdir. Agar budjet tushumlari yetarli bo'lsa, hududlarda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish loyihalarini moliyalashtirish imkoniyati ortadi. Aksincha, tushumlar kam bo'lsa, xarajatlar ham cheklangan bo'ladi. Bu esa aholiga xizmat ko'rsatish sifati, infratuzilma loyihalari amalga oshirilishi va jamoat manfaatlari ta'minlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Umuman olganda, O'zbekistonda mahalliy budjetlarning shakllanishi sohasida ijobiy tendensiyalar mavjud. Xususan, 2020-yildan boshlab mahalliy budjetlar mustaqilligi oshib bormoqda, ularning o'z tushumlari ulushi ko'paymoqda, moliya boshqaruviga raqamli tizimlar joriy etilmoqda. Shu bilan birga, ayrim hududlarda hali ham markaziy transfertlarga yuqori bog'liqlik kuzatilmoqda. Bu holatni bartaraf etish uchun mahalliy daromadlar bazasini mustahkamlash, nodavlat tushumlar ulushini oshirish, soliqqa tortish bazasini kengaytirish, fiskal rag'batlantirish mexanizmlarini to'liq joriy etish lozim.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Mahalliy budjetlar davlat moliya tizimining muhim bo'g'ini sifatida hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishida, aholiga sifatli davlat xizmatlarini ko'rsatishda va infratuzilmani modernizatsiya qilishda beqiyos ahamiyat kasb etadi. O'zbekiston tajribasi shuni ko'rsatmoqdaki, mahalliy budjetlarning daromad manbalari tarkibini diversifikatsiya qilish, soliqqa tortish bazasini kengaytirish, nodavlat tushumlar ulushini oshirish va davlat mulkidan tushumlarni ko'paytirish bo'yicha qator chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Shu bilan birga, budjetlararo transfertlarga yuqori bog'liqlik, iqtisodiy salohiyatlar o'rtasidagi nomutanosiblik va mahalliy moliya boshqaruvi samaradorligini oshirish masalalari o'z dolzarbligini saqlab qolmoqda.

Kelgusida ushbu sohani rivojlantirish uchun fiskal desentralizatsiya jarayonlarini jadallashtirish, mahalliy soliqlarni hisoblash mexanizmlarini yanada takomillashtirish, davlat aktivlarini boshqarish samaradorligini oshirish va kichik biznes rivojini rag'batlantirish orqali soliqqa tortish bazasini kengaytirish lozim. Shu bilan birga, mahalliy budjet tushumlarini prognozlashning ilmiy asoslangan metodologiyalarini ishlab chiqish, fiskal rag'batlantirish mexanizmlarini to'liq joriy etish hamda moliya boshqaruvida zamonaviy raqamli texnologiyalarni keng qo'llash budjetlarning barqarorligini mustahkamlashga, ularning moliyaviy mustaqilligini oshirishga va aholiga ko'rsatilayotgan xizmatlar sifatini yangi bosqichga olib chiqishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Mamanazarov A.B. Mahalliy budjetlarni barqarorlashtirishda soliqlarning rolini oshirish masalalari: i.f.n. ... avtoreferat. – T.: BMA. 2002. – 22 b.
2. Ro'ziyev Z.I. Mahalliy budjet daromadlarini shakllantirish va ulardan foydalanish samaradorligini oshirish: i.f.n. avtoreferat. – T.: BMA. 2011. – 22 b.
3. Xayriddinov A.B. Mahalliy budjetlar daromadlar bazalarining barqarorligini ta'minlash yo'llari: i.f.n. avtoreferat. – T.: BMA. 2011. – 22 b.
4. Qiyosov Sh. Mahalliy budjet daromadlarini shakllantirish muammolari//Moliya jurnali. –T.: 2014. -№1. – B. 36-40.
5. E. Qudratov. Mahalliy budjetlarni moliyalashtirishning innovatsion yo'nalishlari. – T.: Iqtisodiyot, 2021.-198 b.
6. R. Bird, F. Vaillancourt. Fiscal Decentralization in Developing Countries. – Cambridge: Cambridge University Press, 1998.-320 p.

7. J. Litvack, J. Ahmad, R. Bird. Rethinking Decentralization in Developing Countries. – Washington D.C.: World Bank, 1998.-250 p.
8. M. Musgrave, P. Musgrave. Public Finance in Theory and Practice. – New York: McGraw-Hill, 1989.-627 p.
9. World Bank Group. Uzbekistan – Enhancing Subnational Budget Revenues. Report. – Washington D.C.: World Bank, 2019.-85 p.

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Zokir ALIBEKOV

Sahifalovchi va dizayner: Oloviddin Sobir o'g'li

2025. № 6-maxsus son

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelmasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin. Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

Ei.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: @iqtisodiyot_77

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, @iqtisodiyot_77 telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

Jurnal sayti: <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz>